

ICTY a souzení válečných zločinů

Ľubomír Majerčík¹

Abstract: *ICTY and War Crimes Prosecution*

The article briefly discusses the creation of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), its legal and time dimensions as well as the scope of the crimes that fall under the jurisdiction of the ICTY. The author also discusses criticism of the lengthiness of the trials and debates the reasons for this: the role of the peacekeepers, problems inherent to international law, etc.

Keywords: *ICTY, war crimes, Geneva Conventions, Nuremberg Trials, Former Yugoslavia, Kosovo, Bosnia and Herzegovina, IFOR, SFOR, Antonio Cassese, Radovan Karadžić, Ratko Mladić*

Daytonská mírová smlouva, jejíž výročí si v těchto dnech připomínáme, byla jen jedním z nástrojů vyrovnání se s jugoslávskou minulostí a uspořádání vztahů do budoucna. Za podobným účelem byl zřízen ještě hluboko v průběhu konfliktu také Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, ICTY). Jugoslávský konflikt znamenal vystrážlivění z míru sice napjatého, ale přece jenom převládajícího na evropském kontinentě po dobu studené války. Nyní, na konci 20. století, oblétl svět opět fotografie z koncentračních táborů na Balkáně, ne tak daleko od našich hranic.

Stejně jako po druhé světové válce, i tentokrát vedla velká tragédie k nastolení a přijetí nových pravidel a institucí. V těchto dnech si shodou okolností zároveň připomínáme 60 let od začátku norimberských procesů s německými válečnými zločinci. Tento dávno zapomenutý norimberský odkaz byl oživen právě v průběhu jugoslávského konfliktu. Mezinárodní společenství si tehdy uvědomilo vlastní selhání při prevenci konfliktu, naordinovalo proto ustavení mezinárodního trestního tribunálu k vyšetření zločinů a zabránění jejich dalšího páchání.²

¹ Mgr. Ľubomír Majerčík je absolventem Právnické fakulty Masarykovy univerzity a studentem magisterského programu na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Zabývá se problematikou lidských práv a stíhání mezinárodních trestných zločinů. Poštovní adresa: Katedra politologie, FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: majercik@fss.muni.cz.

² Na konci 90. let už působil vztah mezi akceschopností mezinárodního společenství a ICTY opačným směrem. Skutečnost, že byl Milošević tribunálem obžalován, podnítila EU a USA k aktivnějšímu postupu vůči němu (Williams, P. R. – Taft, P. 2003: 226, 245).

Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii byl zřízen rezolucí Rady bezpečnosti 827 (1993).³ Na základě osobní příslušnosti vymezené v člancích 6 a 7 Statutu ICTY⁴ mohou být před Tribunál postaveny fyzické osoby, přičemž se nebere ohled na jejich postavení ve funkci hlavy státu nebo vlády. Stejně tak nikoho nezavazuje trestní odpovědnosti skutečnost, že jednal na rozkaz své vlády nebo nadřízeného. Pokud zločin spáchal podřízený, rovněž to nezavazuje odpovědnosti nadřízeného za podmínky, že věděl nebo měl důvod vědět, že podřízený se chystá takový zločin spáchat nebo ho spáchal, a nadřízený nepřijal nezbytná a náležitá opatření, aby zabránil těmto skutkům a potrestal jejich pachatele.⁵ Časová příslušnost limituje ICTY pouze zdola, počínaje 1. lednem 1991 podle čl. 1. Před ICTY se pak mohou dostat všechny zločiny splňující ostatní kritéria Statutu spáchané kdykoli po tomto datu.⁶ Toto pravidlo se žel osvědčilo zřejmě ve větší míře, než bylo původně zamýšleno, když se před Tribunál dostaly zločiny ještě z kosovské krize v roce 1999.⁷ A konečně věcná příslušnost obsažená v člancích 2–5 opravňuje Tribunál soudit vážná porušení Ženevských úmluv z roku 1949, porušení zákonů a obyčejů války, genocidium a zločiny proti lidskosti. Ukončení všech přelíčení je naplánováno na rok 2010 (Completion Strategy 2002), lze proto říci, že většinu mandátu má Tribunál už dnes za sebou a z uplynulých let působení proto můžeme vyvodit jisté, byť stále omezené závěry.

Antonio Cassese, jeden z prvních soudců (1993–2000) a prezident tribunálu (1993–1997), vzpomíná na rok 1993, kdy měli první soudci složit přísahu. Podle jeho vyprávění si tehdy museli vypůjčovat i taláry z nedaleké školy (Cassese 2004: 585). A nebyly to jen taláry, chyběla základní infrastruktura, zaměstnanci, soudní síně a především jakýkoli precedent mladší 48 let od Norimberského procesu. Více než dva roky od založení ICTY trvalo, než byl vynesena první rozsudek. Hodnocení práce Tribunálu na konci devadesátých let jen potvrzovala původní podezření, že se obrazně řečeno jedná o náplast na svědomí Západu, který nedovedl zabránit jugoslávskému kon-

³ Plným jménem Mezinárodní tribunál pro stíhání osob zodpovědných za vážná porušení mezinárodního humanitárního práva spáchaná na území bývalé Jugoslávie od roku 1991 byl zřízen rezolucí Rady bezpečnosti 827 z 25. května 1993, S/RES/827 (1993).

⁴ Statut ICTY byl přijat jako příloha rezoluce Rady bezpečnosti 827 (1993).

⁵ Nadřízenému musí být také prokázána efektivní kontrola nad podřízenými. *Čelebići* Case No.: IT-96-21-T, 16 November 1998, para 378.

⁶ Pro srovnání Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR) je časově limitován 31. prosincem 1994.

⁷ Např. případ *Milošević* Case No. IT-99-37-PT, Kosovo: Second Amended Indictment, 29 October 2001, případ *Milutinović et al.* Case No. IT-99-37-PT, Third Amended Indictment, 5 September 2002.

fliktu. Tato náplast přitom vůbec nepůsobí a navíc je nákladná. Zmíněný názor byl podložen faktem, že se nedařilo zadržovat obviněné a přinášet rychlé výsledky.⁸

K dnešnímu dni obvinil Tribunál 161 osob⁹, z toho uzavřel případy nad 89 osobami, dalších 72 osob očekává přelíčení (včetně odvolání) a šest osob je stále na svobodě.¹⁰ Od července 1994, kdy byl zvolen prokurátor, funguje Tribunál téměř 12 let, vychází proto přibližně 7,4 vynešených rozsudků za rok. Trend vynášení rozsudků je přitom rostoucí, neboť ještě před třemi lety vyšel stejně počítaný poměr americkému právníkovi George S. Yacoubianovi jako třetinový – 2,5 rozsudku za rok (Yacoubian 2003: 136). I při tomto tempu ale zůstává stále otevřená otázka, zda je Tribunál schopen uzavřít svou činnost do 4 let, jak mu nařídila Rada bezpečnosti OSN.

Co je příčinou toho, že je Tribunál tak pomalý? Je vůbec kritika padající na jeho hlavu oprávněná? Důvody pomalosti se dají rozdělit do dvou skupin. První skupina důvodů souvisí s neschopností zadržet podezřelé válečné zločince. Do dnešní doby jsou na svobodě mj. prezident Republiky srbské Radovan Karadžić a bosensko-srbský armádní velitel Ratko Mladić, oba obviněni z genocidy. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii nemá k dispozici žádnou vlastní policii, armádu, zpravodajské služby, při zadržování obviněných je odkázán výhradně na spolupráci států. Už zmíněný Antonio Cassese tuto situaci označil slavným bonmotem o tom, že Jugoslávský tribunál je jako “obr bez paží a nohou, který potřebuje umělé údy, aby mohl chodit a pracovat” (Cassese 1998: 13). Bez této pomoci je Tribunál bezbranný, protože nemá mnoho prostředků, jak státy ke spolupráci přimět. Povinnost s Tribunálem spolupracovat přitom vyplývá z rezoluce Rady bezpečnosti 827 (1993), Daytonských dohod nebo Statutu ICTY.

⁸ Koncem roku 1998, čili 5 let po zřízení Tribunálu, byly v první instanci uzavřeny jen 4 případy. (ICTY Cases - Indictments – Proceedings – Judgements, on-line: <http://www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm>)

⁹ Vedle pomalosti řízení bývá Tribunál obviňován mj. i ze zaujatosti vůči různým stranám, případně z prosazování „spravedlnosti vítězů“ (Black 1999, Hayden 1999, Koechler 2001). Při rozsahu zločinů spáchaných na území bývalé Jugoslávie a míře prostředků a času přidělených k jejich vyšetření je však jistá selektivita nevyhnutelná. Podstatné ale je, aby tato selektivita nešla proti samotným motivům založení Tribunálu a nesklouzla ke stranění jedné nebo druhé etnické skupině. Podle výzkumu uveřejněného v časopise *Journal of Conflict Resolution* (Meernik 2003) nebyla shledána žádná závislost mezi etnicitou obžalovaného a výší trestu. Soudci pocházející ze zemí NATO, které v konfliktu intervenovaly, nevydávali o nic přísnější rozsudky oproti ostatním soudcům ze zemí, které nebyly na konfliktu zainteresovány. Tento výzkum sice žádné stranění neprokázal, zaměřuje se ale pouze na soudní část celého případu, nerozebírá četnost obžalování mezi etnickými skupinami nebo jiné druhy politizace, ze kterých bývá někdy Tribunál obviněn. Zde ještě zůstává dostatek prostoru pro další výzkum a celkové vyhodnocení působení Tribunálu po době vypršení jeho mandátu.

¹⁰ ICTY at Glance, on-line: <http://www.un.org/icty/glance/index.htm>. (24.3.2006)

Existují čtyři způsoby, jak se mohou podezřelí dostat před ICTY. Buď mohou být vydáni zemí bývalé Jugoslávie, nebo třetí zemí, mohou se také sami vzdát nebo mohou být zadrženi mezinárodními silami. Polovina všech obviněných se vydala Tribunálu dobrovolně sama. Třetí země rovněž vycházely Tribunálu vstříc a ti obvinění, kteří opustili hranice bývalé Jugoslávie, byli vydáni, jakmile byli objeveni (tak tomu bylo např. u Duška Tadiće, prvního obviněného postaveného před Tribunál, který byl zadržen v Německu a byl následně vydán do Haagu). Většina obviněných ale zůstala na území bývalé Jugoslávie, a jestliže se sami nevzdali, jako např. Biljana Plavšićová, bývalá prezidentka tzv. Republiky srbské, potom byla spolupráce bývalých jugoslávských zemí minimální.

Významnou pomoc při zadržování obviněných měly sehrát mezinárodní jednotky. Po podepsání Daytonské mírové smlouvy se zdálo, že s příchodem jednotek IFOR bude probíhat zadržování podezřelých rychleji. Nicméně politika jednotek IFOR zůstala taková, že její vojáci po nikom nebudou pátrat, případné válečné zločince zatknou, pouze pokud jim přijdou při vykonávání běžných operací do cesty (Ruxton 2001: 21). Důvody pro tuto zjevnou neochotu aktivně se podílet na operacích směřujících k zadržení podezřelých válečných zločinců byly čtyři:

- obava z propuknutí nepokojů v regionu a možných odvetných akcí, mandát mírotvorných jednotek směřoval naopak k dohledu na uklidnění situace,
- nepřipravenost jednotek na operace spíše policejního charakteru,
- obava z ohrožení života podezřelého při případném vyhrocení situace,
- obava ze ztrát na životech vojáků mírových operací.

Leighton Smith, vrchní velitel sil NATO pro jihovýchodní Evropu, dal svým jednotkám jednoznačné instrukce: “neprovokujte, žijte a nechte žít”, čímž zvolil velmi restriktivní výklad mandátu sil IFOR. A proto i když stála americká základna 20 km od Mladićova hlavního stanu, tato nejhledanější osoba v Bosně byla nechána na pokoji a americké jednotky oznámily svou návštěvu jejího okolí vždy s dostatečným předstihem (Powers 2003: 476). Tato neochota mezinárodních jednotek konat vedla k absurdním situacím, kdy podezřelí váleční zločinci byli běžně k vidění v místních kavárnách, kde s nimi před očima hlídkujících jednotek dělali novináři rozhovory. K posunu situace došlo po prvním zadržení Slavka Dokmanoviće v roce 1997 ve východní Slavonii. Slavko Dokmanović se nezmohl na odpor a k žádné prudké veřejné reakci nedošlo. Později, když byl při operaci jednotek SFOR zabit podezřelý, který kladl odpor, rovněž nedošlo k žádné destabilizaci situace v regionu.

Velkou pomoc neposkytl Tribunálu ani Rada bezpečnosti. V případě, že Tribunál není spokojen s úrovní spolupráce se zeměmi, je oprávněn podle Statutu podat zprávu Radě bezpeč-

nosti,¹¹ která může následně uvalit na předmětnou zemi sankce. K tomu se ale Rada bezpečnosti nechtěla nikdy uchýlit, čímž podkopávala snahu ICTY o důraznější postup vůči obžalovaným.

Když si uvědomíme, že Tribunál nemá žádné nástroje, jak zadržet podezřelé, a jedinou možností je spolupráce se státy a mezinárodními organizacemi, je velmi obtížné vinit ho z nízké efektivity, jestliže ani státy, ani mezinárodní organizace nespolupracují. Ukazuje to na ambivalentnost přístupu mezinárodního společenství, které čeká rychlé výsledky, ale státy nejsou ochotny pomoci s jejich naplňováním. V současné době se na druhou stranu čím dál více obžalovaných Tribunálu vydává dobrovolně. Za poslední rok došlo k více než 10 takovýmto případům. Interpretace tohoto příznivého vývoje se různí, někteří analytici tvrdí, že postupně vzrůstá legitimita soudu u místní populace, jiní vidí jako příčinu nátlak Evropské unie a podmiňování rozhovorů o členství tím, že balkánské země budou s Tribunálem aktivněji spolupracovat. (UN News 2005)

Vedle obtíží se zadržováním podezřelých je zde druhá skupina důvodů nízké efektivity Tribunálu. Tou jsou problémy inherentní souzení zločinů podle mezinárodního práva. Při pohledu na souzení těchto zločinů očima domácího přelíčení jsou mezinárodní procesy nesmírně pomalé. Tyto dva soudní systémy ale nejsou vzájemně srovnatelné. Při pokusu o komparaci s domácími soudními řízeními se mezinárodní trestní procesy vymykají v několika ohledech:

- jugoslávské zločiny se odehrály na místech mimořádně vzdálených od sídla Tribunálu,
- prokurátor je odkázán na spolupráci se státy nejen při zadržování podezřelých, ale i v průběhu celého vyšetřování, sběru důkazního materiálu, výslechu svědků,
- s tím souvisí nutnost překladu veškerých soudních i vyšetřovacích úkonů a listin do několika jazyků; tyto překlady slouží nejen soudu, ale překládaná líčení mají v bývalých jugoslávských zemích ukázat, že je spravedlnosti učiněno zadost,
- prokazování mezinárodních zločinů je velmi obtížné a jako takové časově velmi náročné,
- tyto zločiny zahrnují bezpočet obviněných, obětí i svědků, nikdy nelze vyjít vstříc všem, a proto je vždy nutná jistá selektivita,
- svědkům i podezřelým je potřeba poskytnout účinnou ochranu před útoky na jejich osoby,
- především však na počátku 90. let 20. století nebyla k dispozici žádná relevantní historická zkušenost s podobnými soudy; vzdálený norimberský proces fungoval za úplně jiných podmínek.

¹¹ Rule 7 bis, Rules Of Procedure And Evidence, IT/32/Rev. 36.

Časová náročnost je proto souzení mezinárodních zločinů vlastní, podobně je tomu ale i při sporech vyplývajících z obecného mezinárodního práva veřejného před Mezinárodním soudním dvorem, sporech z mezinárodního obchodního práva před Světovou obchodní organizací nebo sporech z práva lidských práv před Evropským soudem pro lidská práva. Souzení mezinárodních zločinů se ale dále vymyká snahou o poskytnutí co nejširších procesních práv obviněným (viz. případ Milošević), což klade ještě větší nároky na délku soudního řízení.

Jaké jsou vyhlídky Tribunálu do budoucna? Nyní stojí ICTY před nelehkým úkolem uzavřít všechna řízení do roku 2010. Úkol je to o to těžší, že jedni z nejtěžších zločinců jsou nadále na svobodě. Případ Milošević ukázal, jak je obtížné najít rovnováhu mezi rychlostí procesu a udělením co nejširšího prostoru pro obhajobu. Výkonnost soudu se nicméně v posledních letech rychle zvyšuje, stejně jako zadržování posledních podezřelých. Jestli ale Tribunál nakonec přispěje k usmíření a vyrovnaní se s minulostí na Balkáně, zůstává dosud otevřenou otázkou.

Literatura

- Black, Ch. (1999): *An Impartial Tribunal, Really?*, on-line (<http://www.swans.com/library/art5/zig036.html>) (ověřené k 26. 6. 2006).
- Cassese, A. (1998): *On the Current Trends Towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law*, European Journal of International Law, Vol. 9, No. 1, pp. 2–17.
- Cassese, A. (2004): *The ICTY: A Living And Vital Reality, Symposium on "The ICTY 10 Years On: The View from Inside" ix) A Tentative Appraisal*, Journal of International Criminal Justice, June 2004, 2 (2), pp. 585–597.
- Completion Strategy, UN. Doc. S/2002/678, on-line (<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/434/47/IMG/N0243447.pdf?OpenElement>) (ověřené k 26.3.2006).
- Čelebići Case No. IT-96-21-T, 16 November 1998, on-line (<http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/celtj981116e.pdf>) (ověřené k 26.3.2006).
- Hayden, R. M. (1999): *Biased Justice: "Humanrightsism" and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, Cleveland State Law Review 47, pp. 549–73.
- ICTY at Glance, on-line (<http://www.un.org/icty/glance/index.htm>) (ověřené k 26.3.2006).
- ICTY Cases – Indictments – Proceedings – Judgements, on-line (<http://www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm>) (ověřené k 26. 3. 2006).
- Koechler, H. (2001): *Illegal Tribunal – Illegal Indictment*, on-line (<http://emperors-clothes.com/docs/prog2.htm>) (ověřené k 26.3. 2006).
- Meernik, J. (2003): *Victor's Justice or The Law? Judging And Punishing At The International Criminal Court for The Former Yugoslavia*, The Journal of Conflict Resolution, Apr 2003, pp. 140–162.
- Milošević Case No. IT-99-37-PT, Kosovo: Second Amended Indictment, 29 October 2001, on-line (<http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai011029e.htm>) (ověřené k 26.3.2006).
- Milutinović et al., Case No. IT-99-37-PT, Third Amended Indictment, 5 September 2002, on-line (<http://www.un.org/icty/indictment/english/milu-3ai020905e.pdf>) (ověřené k 26.3.2006).

Powers, S. (2003): *A Problem from Hell. America and the Age of Genocide*, HarperCollins Publishers.

Rezoluce Rady bezpečnosti 827 z 25. května 1993, S/RES/827 (1993), on-line (<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>) (ověřené k 26.3.2006).

Ruxton, G. F. (2001): *Present and Future Records of Arresting War Criminals; The view of the Public Prosecutor of ICTY*, In: van Dijk, W. A. M., Hovens, J. I. (eds.): *Arresting War Criminals*, Special publication by the Royal Dutch Constabulary.

UN News Center, 23 March 2005: *Bosnian Serbs change attitude towards war crimes tribunal, Security Council told*.

Yacoubian, G. S. (2003): *Evaluating the Efficacy of the International Criminal Tribunals for Rwanda and the former Yugoslavia*, World Affairs, Washington, Winter 2003, pp. 133 – 141, on-line (<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=13742&Cr=bosnia&Cr1=>) (ověřené k 26.3.2006).

Williams, P. R. – Taft, P. (2003): *The Role of Justice in the Former Yugoslavia: Antidote or Placebo for Coercive Appeasement?*, Case Western Reserve Journal of International Law, Spring 2003, pp. 219–255.